

na kimin işə götürülməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Necə deyərlər, “Hər balıq öz dənizində yaxşı üzə bilir.”

Akademik diskursun reallaşmasında, müəllim–tələbə münasibətlərinin formalaşmasında və ünsiyyət vasitəsilə reallaşmasında konqisiyanın əsas rol oynayıdığı diqqəti cəlb edir. Akademik diskurs zamanı koqnitiv faktorları ön plana çəkmək lazımdır. Müəllim və tələbə arasında marağın olması, qarşılıqlı hörmət, ünsiyyət, bilik və səriştə də təbii ki, öz yerində olmalıdır. A.Rosenberq də iddia edir ki, akademik diskursda koqnitiv tərəfi önə çəkmək lazımdır. D.Tannen yazır: “Müəllim tələbə ilə münasibətini düzgün qurmaq üçün ilk əvvəl düzgün akademik ünsiyyəti qurmağı öyrənməlidir.” H.Z.Verinq təklif edir ki, seminarlarda müəllimlər lazım olan məlumatı, yaxud biliyi düzgün ötürmək üçün ünsiyyəti düzgün qurmalı və lazım olduqda ritorikadan istifadə etməlidirlər.

Nigar Rəhmanova
ADU

FUNKSIONAL ÜSLUBİYYATIN ƏSAS MƏSƏLƏLƏRİ

***Açar sözlər:** üslub, üslubiyyat, funksional üslubiyyat, elmi üslub, bədii üslub*

Müasir dilçilik nəzəriyyəsində «üslubiyyat», «üslub», «funksional üslub» və «funksional üslubiyyat» terminlərindən istifadə olunur. Bu terminlərin hər biri ayrıca bir anlayışı bildirir. Lakin tədqiqatçılar bəzən onların eyni mənada işlənməsini də qeyd edirlər. Funksional üslub ideyası ənənəvi dilçilikdəki «üslub» anlayışından sonra istifadə edilmişdir. Bu da üslubun məhz dil vasitələrinin istifadə olunması xüsusiyyətləri, bir qədər də dəqiq desək, bu vasitələrin funksionallığı ilə bağlı anlayış olmasından irəli gəlir. Dil vasitələrinin funksionallığı olmadan üslub yoxdur. Üslub anlayışının izahında da bu cəhəti aşkar müşahidə etmək olur. «Üslub - dil vasitələrini seçmə, seçilən vahidləri əlaqələndirib birləşdirmə baxımından

səciyyələnən dil növüdür». Tərifdən göründüyü kimi, dil vahidlərini seçmə ayrılıqda üslubu formalaşdırmır. Üslub üçün seçilən vahidlərin birləşdirilib işlədilməsi vacib şərtidir. Üslub yalnız bununla fərqlənə bilmir. Aydındır ki, kifayət qədər dil vasitələrini seçib onları birləşdirməklə sintaktik səviyyə vahidlərini, daha doğrusu predikativ vahidləri qurmaq və bir-birinin ardınca düzmək olar. Belə bir toplu üslubu ayırmaq üçün tam əsas vermir. Üslubun seçilməsi üçün mətnin mövcudluğu əsas şərtidir. Deməli, üslub yalnız mətn çərçivəsində reallaşır. Başqa bir cəhət də ondan ibarətdir ki, üslubun formalaşması qanunauyğunluğa əsaslanır. Yəni dil vahidlərinin seçimindəki qanunauyğunluq aşkara çıxarılmalıdır. Əks təqdirdə seçmənin özünün nə olduğu aydınlaşmır. «Dilçilikdə üslub ünsiyyətin müxtəlif sahələrində işlədilən ifadə vasitələri sistemi deməkdir». Bu tərifdə də natamamlıq özünü göstərir. Ünsiyyətin fərqli sferalarında işlədilən ifadə vasitələri sistem təşkil edir. Dil ünsiyyət funksiyasını yerinə yetirdikdə ifadə vasitələrinin bir-biri ilə əlaqəsi zəruri şərtidir. Əks təqdirdə nisbi bitkin fikrin düzəlməsi mümkün deyildir. Lakin biz üslubu əsaslandırmaq üçün mütləq onun qarşılaşdırılacağı sistem idə müəyyənləşdirməliyik. Deməli üslub ikidən az olmayanı əhatə etməlidir. Mütləq bir üslub digəri ilə qarşılaşdırılmalıdır. Funksional üslub problem idə buradan irəli gəlir. Elmi üslub, bədii üslub və ya epistolıy üslub bir-biri ilə müqayisədə ayrı-ayrı sistem statusu ala bilir. Deməli üslublar mütləq diferensiallaşdırılmalıdır. V.Vinoqradova görə, dilin üslubiyyatı, nitqin üslubiyyatı və bədii ədəbiyyatın üslubiyyatı vardır [3, 5-10]. Bu fikir linqvistikada aparıcı mövqe tutmuş və üslubiyyat daim bu əsas üzərində inkişaf etdirilmişdir. Təbii ki, müasir ədəbiyyatda V.V.Vinoqradovun ayırdığı üç üslubiyyatın bir qədər fərqli şəkillərdəki yozumları ilə rastlaşırıq. Üslubiyyat dil sisteminin ayrı-ayrı elementlərinin, müxtəlif yarım-sistemlərinin və bütövlükdə dil sisteminin özünün funksionallığını öyrənir. Üslubiyyata aid tədqiqatlar bir-biri ilə kəsişən, bir-birinə toxunan hər birinin öz məsələləri və kateqoriyaları olan üç fərqli istiqamət üzrə aparılır: 1) nitq üslubiyyatı; dilin ictimai işlənməsinin müxtəlif növlərinin tədqiqi; 2) ədəbi dil üslubları; 3) dil üslubiyyatı

və ya struktur üslubiyyat. Bu bölgüdə «bədi ədəbiyyatın üslubiyyatı» öz yerini almamışdır. Bunun müqabilində «ədəbi dil üslubları» qeyd olunur. Bədi ədəbiyyatla bağlı üslub isə ədəbi dil üslubiyyatında «bədi üslub» adını alır və üslubların funksional təsnifinin bir qolu kimi ayrılır. Funksional üslub ümumxalq dili sisteminə bir alt sistem kimi daxil olmuş, cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş, tarixən formalaşmış və müxtəlif ifadə formaları (morfemlər, sözlər, cümlə tipləri, tələffüz formaları və s.) və onların seçimi ilə səciyyələnən yazı və ya danışq manerasıdır. Üslubiyyatı - «yazmaq manerası» və «danışmaq manerası»nı öyrənən sahə kimi də ayırmağı qəbul etməyən tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, üslub nitqin spesifik formasıdır. Bu nitqdə linqvistik işarələrin, eləcə də nitqi yaradanın düşüncə tərzinin formaları öz yerini alır. Bu nitqdə ifadə edənin ifadə olunana münasibəti də üzə olur. Qeyd olunan göstəricilər ədəbi dilin üslublarının diferensiasiyasının əsasında durur.

M.M.Mixaylov üslubiyyatı beş yerə ayırmaq fikrini irəli sürmüşdür: 1) ümumi üslubiyyat; 2) xüsusi üslubiyyat; 3) dilin üslubiyyatı; 4) nitqin üslubiyyatı; 5) praktik üslubiyyat. Müəllifin fikrinə görə, ümumi üslubiyyat nitq fəaliyyətidir və bütün dillərə aiddir. Xüsusi üslubiyyat isə yalnız konkret bir dilə aid olur. Üslubiyyatın bütün dillər üçün ümumi olan nəzəri məsələləri vardır. Məsələn, üslubi fiqurlar və üslubi markerlərlə bağlı müxtəlif aspektli məsələlər bütün dillər üçün eyni səciyyəlidir və burada ümumi cəhətlər çoxdur. Üslubi fiqurların, antonimlərin, sinonimlərin, omonimlərin, qoşa sözlərin bədi üslubda işlənməsi məsələləri də ümumi xarakterli problemdir. Eyni zamanda, üslubun konkret dillərlə bağlı məsələləri də müəyyən çoxluq təşkil edir. Bu baxımdan üslubiyyatı ümumi və xüsusi olmaqla iki bölməyə ayırmaq mümkündür. Digər tərəfdən, dilin üslubiyyatı, nitqin üslubiyyatı, praktik üslubiyyat kimi bölgü qrupları ümumi və xüsusi üslubiyyatla eyni sırada yer ala bilmir. Çünki bölgü meyarları fərqlidir. Yəni bir halda meyar bütün dillər üçün ortaq problemdən gedirsə, başqa halda meyar nitqin üslubiyyatı ilə bağlıdır. Nitq üslubiyyatının özünün ümumi və xüsusi tərəfləri olacaqdır. Funksional üslubların diferensiasiyası da ümumi

problemdir. Bir dil üçün mümkün funksional üslublar başqa bir dilin də funksional üslublarıdır. Epistolıyər üslub Azərbaycan dilində də, rus dilində də, ingilis dilində də vardır. Elmi, publisistik, rəsmi üslublar haqqında da eyni sözləri demək olar.

Pərvanə Cəfərova
ADU

İNGİLİS DİLİNDƏ SİNTAKTİK, KONTRASTİV VƏ EMFATİK VURĞULAR

Açar sözlər: cümlə vurğusu, ritm, kontrastiv vurğu

Cümlədə bir sözün və ya ifadənin digərlərinə nisbətən qüvvətli tələffüz olunmasına cümlə vurğusu deyilir. Cümlədə vurğu əsas nitq hissələrinin üzərinə düşür. Məsələn:

'Tom has 'just 'bought 'two interesting 'English \books.

Cümlə vurğusunun əsas funksiyası yeni informasiya yaradan cümlənin kommunikativ mərkəzini ayırmaqdır. Cümlənin ən vacib hissəsi sonuncu vurğulu hecadır, çünki o, nüvə tonu qəbul edir. İkinci yerdə ən yüksək səviyyədə işlənən ilk vurğulu söz dayanır. Məsələn: The 'doctor 'says its 'not im\portant.

Cümlədə vurğuların paylanması sözlərin semantik dəyərindən asılıdır və cümlənin leksik-qrammatik strukturu ilə sıx bağlıdır. İngilis dilində cümlə vurğusunun uç tipi fərqləndirilir.

1. Kontrastiv (Məntiqi)
2. Emfatik
3. Sintaktik

Bəzən danışan cümlədəki əsas sözlərin hamısını vurğulamır. Danışan bir sözü və ya ideyanı təzadlaşdırıb, yeni informasiya vermək istəyirsə, o, cümlədəki bir və ya bir neçə sözü digərlərindən daha qüvvətli göstərəcək. Cümlənin kommunikativ mərkəzini göstərən ən vacib söz kontrastiv vurğu ilə qeyd olunur. Digər heç bir yeni informasiya verməyən sözlər isə ikinci dərəcəli vurğu ilə və